

UTJECAJ ČEŠKOGA KAPITALA NA RAZVOJ VUKOVARA U RAZDOBLJU IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA

Ivana ŽEBEC

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK: 338.246.027(437.1/.2:497.5 Borovo)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 15. 1. 2008.

Godine 1932., kada je gospodarska kriza vladala svjetskim i hrvatskim gospodarstvom, u "Bati" u Borovu kraj Vukovara započela je proizvodnja prve u cijelosti industrijski izrađene obuće u Kraljevini Jugoslaviji. U svojim počecima zapošljavala je tek oko stotinjak radnika, no taj je broj porastao 1939. godine do više od 4000 radnika, kada je i zabilježen najveći broj zaposlenika u povijesti ove tvornice. Uzimajući u obzir broj zaposlenika, cjelokupnu proizvodnju te raspon uloženoga kapitala, tvornica "Bata" u međuratnom razdoblju bila je jedna od najvećih tvornica u Kraljevini Jugoslaviji. Sam smještaj tvornice u Borovu odabran je zbog povoljna geografskoga položaja koji je omogućavao povoljne prometne veze ne samo unutar granica Kraljevine nego i s inozemstvom. Istodobno s izgradnjom tvornice podizana su i stambena naselja. Uz industrijski rad nije se zapuštala ni briga za socijalni i ekonomski boljitak zaposlenika, tzv. "Batinih" suradnika. Vukovar se od administrativnoga središta Srijemske županije, odnosno oblasti, transformirao, zajedno sa svojom okolicom, u industrijsko središte. Kasnije, u poslijeratnom razdoblju, posebno od 1950-ih godina, tvornica će poslužiti kao temelj snažna gospodarskog i demografskog uzleta grada Vukovara.

Ključne riječi: Vukovar, "Bata", ekonomski razvoj, društveni razvoj, međuraće

Ivana Žebec, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Marulićev trg 19/1, p. p. 277, 10 001 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: Ivana.Zebec@pilar.hr

UVOD

Između dva svjetska rata na vukovarskom području ubrzava se proces industrijalizacije. Tomu je pogodovala politika Kraljevine Jugoslavije, koja je poticala slobodnu investicijsku djelatnost inozemnoga kapitala. Doduše, određeni inozemni kapitali imali su povlašteniji položaj od drugih tako da je češki kapital 1939. godine u industriji Jugoslavije sudjelovao otprilike sa 982 milijuna dinara, odnosno bio je čak treći po zastupljenosti, uz francuski i, dakako, engleski kapital (Mirković, 1968., 340).

Uz već postojeću poljoprivredno-prehrambenu industriju, 1931. godine započinje dugačka tradicija obučarske proizvodnje, koja izuzev razdoblja srbijanske okupacije (1991.-1998.) traje i danas. Na prostoru između Vukovara i Borova (Sela) češki industrijalac iz Zlina, Tomaš Bata, izgradio je tvornicu obučne "Bata" namjeravajući opskrbljivati svojim proizvodima šire balkansko područje. Istodobno s izgradnjom tvorničkih postrojenja uslijedila je i postupna urbanizacija prostora oko proizvodnih hala. S vremenom je izgrađeno veliko industrijsko naselje, tzv. "Bata-ville", potpuno opremljeno komunalnom infrastrukturom, stambenim objektima, društvenim domom, restoranom, kinom, robnom kućom, školom, čak i zračnom lukom.

Svrha i cilj ovoga rada jest odgovoriti na pitanja koliko je tvornica "Bata" utjecala na ekonomski i društveni razvoj Vukovara i koliko su trajno te posljedice obilježile Vukovar i vukovarsko područje. Naznačit će se neka strukturna obilježja stanovništva Vukovara i vukovarskoga kraja.

GLAVNE KARAKTERISTIKE GOSPODARSTVA HRVATSKE IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA

Političke promjene 1918. stubokom su promijenile položaj i ulogu hrvatskoga gospodarstva. U novostvorenoj državi Hrvatska je bila jedna od ekonomski najrazvijenijih krajeva. Razgranata djelatnost novčarskih zavoda, postojeća industrija koja se poslije rata intenzivno razvijala te još prisutne ekonomske veze s državama bivše Austro-Ugarske (Kolar-Dimitrijević, 1992., 57-88) bili su ključni faktori koji su vinuli Hrvatsku u sam ekonomski vrh. U skladu s time Zagreb je dobio funkciju financijskoga, industrijskoga i trgovačkoga središta (Bićanić, 1967., 108).

Razvoj gospodarstva Hrvatske u međuratnom razdoblju možemo uvjetno prikazati u dvije razvojne faze; prva je trajala od 1918. pa sve do 1930., a druga od 1931. do 1941. godine. Svaka od tih faza imala je, dakako, i svoje podfaze, pa stoga tu podjelu smatram uvjetnom.

U godinama neposredno nakon Prvoga svjetskoga rata bilježila se u Hrvatskoj življa privredna aktivnost kao rezultat

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 101-124

ŽEBEC, I.:
UTJECAJ ČEŠKOGA...

visokih cijena poljoprivrednih proizvoda i pojačana investiranja u industrijsku djelatnost. Povoljna konjunktura u poljoprivredi i inflacijska monetarna politika oživjeli su nakratko agrarno stanovništvo. Vjerujući da će takvo stanje potrajati duže, mnogi su se odlučivali na veće investicije poput kupnje zemlje, ulaganja u modernizaciju sredstava za rad, izgradnju stambenih objekata, pri tome se zadužujući kod kreditnih zavoda i banaka. Zahvaljujući jednostavnoj protokolaciji za osnivanje dioničkih poduzeća te praznini koja je nastala na novom tržištu uslijed promjene političkih granica, porast i pozitivnu konjunkturu bilježi i industrija. Pogotovo se to odnosilo na industriju robe široke potrošnje (Šimončić Bobetko, 2004., 67-71). Visoka carinska zaštita i monopol pogodovali su razvoju industrije u Hrvatskoj. Intenzivna potražnja na tržištu i manjak vlastita kapitala u industriji bili su razvojni impulsi bankovnim koncernima koje su činile banke i industrijska poduzeća u koje one investiraju. Primjer takva bankovna koncerna bila je i Prva hrvatska štedionica, koja je u svom koncernu imala čak 51 industrijsko poduzeće! Financijski kapital Hrvatske bio je toliko jak da je 1921. činio 57% kapitala svih dioničkih društava u Jugoslaviji (Bičanić, 1967., 101).

Povoljna konjunktura u poljoprivredi i industriji nije potrajala dugo. Visoke cijene poljoprivrednih proizvoda bile su rezultat nestašice tih proizvoda za vrijeme i nakon Prvoga svjetskog rata. Međutim, povećanje proizvodnje, što je povezano s tehničkim napretkom u prekooceanskim zemljama, osobito u Sjedinjenim Američkim Državama, stvaralo je viškove koje tržište nije moglo apsorbirati, pa je cijena tih proizvoda padala. Diktat niskih cijena poljoprivrednih proizvoda iz prekooceanskih zemalja na međunarodnom tržištu izazvao je dugotrajan pad cijena i u Jugoslaviji, odnosno Hrvatskoj. Taj pad cijena povukao je čitav niz posljedica; obveze proizašle iz zajmova uzetih u vrijeme povoljne konjunktore nisu se mogle podmiriti, smanjena je kupovna moć najširega društvenog sloja, što je opet imalo za posljedicu pad cijena i smanjenje proizvodnje industrijske robe (Mirković, 1952., 20-31). Odnos cijena bio je mnogo nepovoljniji na štetu poljoprivrednih proizvoda, koji su između 1925. i 1930. pali u cijeni za 56%, dok je cijena industrijskih proizvoda u istom razdoblju pala samo za 25% (Mirković, 1952., 50). Uz ove nepovoljnosti za gospodarstvo, proces stabilizacije dinara i aprecijacija koju je država provodila povodeći se za svjetskim primjerom uvelike su pogoršale situaciju, koja je rezultirala krizom u nekim gospodarskim sektorima. Usporedno s nagovještajem velike gospodarske krize, u Jugoslaviji je 1929. proglašena diktatura.

Ekonomska kriza u Hrvatskoj svom snagom očitovala se slomom privatnoga financijskog kapitala 1931. godine. Povlačenje inozemnoga kapitala iz novčarskih zavoda u Hrvat-

skoj i gotovo panična potraživanja ulagača uzrokovali su pad niza novčarskih zavoda u Hrvatskoj. Budući da je većina kapitala tih banaka bila uložena u industriju, slom financijskoga kapitala izazvao je i probleme u funkcioniranju industrijskih poduzeća, dok su neka čak i obustavila rad.

Slom privatnoga financijskog kapitala u Hrvatskoj imao je višestruko značenje. Beogradska vlada nizom akcija nastojala je slomiti ekspanziju koncentriranoga financijskog kapitala, koje su išle za tim da se ekonomska moć koju je do tada imao Zagreb prenese u Beograd, što joj je u konačnici i uspjelo. Zbog sužavanja kreditnoga poslovanja, kao što je već spomenuto, smanjena je proizvodnja u nekim industrijskim poduzećima, dok su ona manja i nesolidnija propala. U skladu s tim rasla je nezaposlenost, odnosno pala je cijena rada, što je još više smanjivalo kupovnu moć stanovništva. I, konačno, jedna od možda najkrupnijih posljedica bila je transformacija monopolnoga kapitalizma u državno-monopolni kapitalizam.

Kriza je dodatno pogoršala stanje seljaštva, koje je padom cijena poljoprivrednih proizvoda još 1926. godine osjetilo terete poreza i dugova uzetih u povoljnom razdoblju. Smanjile su se mogućnosti izvoza, a povećala se konkurencija na unutrašnjem tržištu, što je dodatno povećavalo disparitet cijena agrarnih i industrijskih proizvoda. Uslijedila je i agrarna prenapučenost, jer se zbog krize smanjila mogućnost zaposlenja u industriji (Šimončić Bobetko, 2004., 45-49). Koliko je stanje bilo teško, pokazuje i upletanje države, koja je pokušala donekle ublažiti situaciju donošenjem Zakona o zaštiti zemljoradnika iz 1932. godine. Zakonom je donesen privremeni moratorij na otplatu seljačkih dugova kod pravnih (novčarskih ustanova), ali i privatnih subjekata (bogatijih seljaka i sl.) i ovrha zbog neplaćanja dugova. Treba napomenuti da su se pod zaštitu ovoga Zakona stavljale i neke banke kako ne bi morale vraćati uloge u punom iznosu. Moratorij je potrajao sve do 1936. godine, kada je donesena Uredba o likvidaciji zemljoradničkih dugova. Prema toj Uredbi, svi dugovi bili su preneseni na Privilegiranu agrarnu banku (PAB), dugovi seljaka prema privatnim novčarskim ustanovama i zadrugama ispod 25.000 dinara bili su upola smanjeni, a ostatak su morali isplatiti u 12 obroka PAB-u, dok se dugovi prema trgovcima, koji su većinom bili dugovi za hranu, uopće nisu smanjili. Ako se ti obroci ne bi uplaćivali, porezni uredi mogli su provesti ovrhu nad nekretninama i pokretninama seljaka. Dakle, razvidno je da se stvarno nije učinilo ništa za poboljšanje stanja seljaka i poljoprivrede, za razliku od banaka, koje su ovom uredbom čak i profitirale (Mirković, 1952., 82-88).

Smanjivanje krize osjetilo se 1934. godine. Pogotovo se to odnosilo na industriju koja je bila usmjerena na izvoz, a za-

vršilo je i dugotrajno razdoblje pada cijena agrarnih proizvoda, zbog povećanja izvoza, ali i potrošnje na domaćem tržištu. Na gospodarstvo Hrvatske u daljnjim godinama utjecala je i uspostava Banovine Hrvatske i intenzivne gospodarske veze sa silama Osovine (Šimončić Bobetko, 2004., 71). Klirinškim ugovorom Njemačka je izbila na prvo mjesto uvoza i izvoza u Jugoslaviji, a osim toga investicijski kapital Njemačke u samo nekoliko godina pretekao je sve druge strane kapitale u privredi Jugoslavije (Bičanić, 1939., 71-79). Zamjetna življa privredna aktivnost bila je povezana s pripremama za skorašnji rat.

Cijelo vrijeme od 1918. do 1941. godine provodila se agrarna reforma i kolonizacija. Prethodnim odredbama za pripremu agrarne reforme sekvstrirana se zemlja davala u zakup agrarnim interesentima. Najbrojniji među agrarnim interesentima bili su solunski dobrovoljci, mahom pravoslavni živalj, koji su imali i posebne povlastice, za razliku od ostalih interesenata.¹ Ekonomski učinak agrarne reforme bio je smanjenje proizvodnje i smanjenje kvalitete proizvoda. Bila je to prije političko-socijalna nego ekonomska mjera države, premda ni u onom socijalnom smislu nije bila previše uspješna. Nakon formiranja Banovine Hrvatske nastojalo se kolonizirati uglavnom hrvatsko stanovništvo iz prenaseljenih krajeva u one manje naseljene, međutim tek je manji broj osoba preseljen, pa stoga ta kolonizacija i nije imala većeg uspjeha (Vrbošić, 1997., 313).

Iz navedenoga se vidi da su hrvatsko gospodarstvo karakterizirale oscilacije, koje često nisu imale veze s ekonomskim kretanjima u svijetu, nego su bile posljedice političke želje da se spriječi ekonomski razvoj jednoga kraja.

VUKOVAR IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA

Svaki je grad složeni društveni fenomen sa socijalnim, političkim, ekonomskim i kulturnim karakteristikama.

(Kolar-Dimitrijević, 1973., 9).

Prije Prvoga svjetskog rata Vukovar je bio trgovište s funkcijom sjedišta Srijemske županije u kojem se industrijalizacija razvijala sporo, no to je bio slučaj u cijeloj Hrvatskoj, stoga se njegov primjer ne razlikuje mnogo od ostalih gradova u Hrvatskoj i Slavoniji. Smještaj na obali Dunava pogodovao je njegovu značenju kao jedne od važnijih riječnih luka s velikim prometom roba, pogotovo poljoprivrednih proizvoda, a nezanemariva je bila uloga luke i u putničkom prometu. Osim plovnim putem Dunavom, od 1878. godine Vukovar je povezan željezničkom prugom preko Borova s Vinkovcima, dok je kolodvor u samom Vukovaru sagrađen tek početkom 1891. godine. Kolni put povezivao je Vukovar s Osijekom, Vinkovcima i Ilokom.

Ujedinjenje u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca pridonijelo je kvalitativno drugačijem razvoju grada i okolice. Proglasom regenta iz 1919. godine Vukovar je od trgovišta pre-rastao u grad drugoga reda, a s vremenom njegovo značenje gospodarskoga i upravnoga središta istočno slavonskoga i srijemskoga prostora opada. Županije se ukidaju preustrojem na oblasti 1922. godine, što je značilo i dokidanje političkih i administrativnih veza sa Zagrebom i nametanje "umjetne" i strogo kontrolirane veze s centralističkom vladom u Beogradu. Tomu svjedoči podatak da su župani bili redom Srbi, i to iz uže Srbije (Kolar-Dimitrijević i Potrebica, 1994., 238). Već 1929. Zakonom o unutarnjoj upravi, kojim se provela podjela Kraljevine na devet banovina, Vukovar je pripojen Drinskoj banovini sa sjedištem u Sarajevu te se od upravnoga središta Srijemske oblasti "srozao" na obično kotarsko mjesto. Iz Vukovara su premješteni svi uredi koji su omogućavali njegov samostalni gospodarski razvoj. Tako je financijsko ravnateljstvo premješteno u Novi Sad, a 1932. ukida se i financijski inspektorat. U Vukovaru ostaju porezna uprava, carinarnica, katastarska uprava i odjeljak financijske straže (Horvat, 2000., 293). Ipak, 1931. godine grad i kotar Vukovar izdvajaju se iz Drinske banovine i pripajaju Savskoj banovini. Istodobno kad Vukovar gubi na snazi kao upravno i privredno središte njegovu ulogu nezaobilazne riječne luke na Dunavu preuzima Novi Sad, a neredovite su i putničke linije prema Iloku i Osijeku (Kolar-Dimitrijević, 2002., 78-79). U konačnici, stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca za Vukovar, a posebno u kontekstu upravno-teritorijalnih promjena, značilo je negativnu odrednicu društvenog i ekonomskog razvitka.

Agrarna reforma i kolonizacija nakon 1918. godine na vukovarskom području promijenile su strukturu postojećih posjeda i nacionalni sastav stanovništva. Najviše zemlje sekvestrirano je na veleposjedu grofova Eltz, od 25 novih kolonija njih 15 stvoreno je na Eltzovim pustarama, a većinom su ih naseljavali solunski dobrovoljci, tj. strani kolonisti iz Crne Gore, Like, Bosne i Srbije. Gospodarske posljedice bile su usitnjeni posjedi koji nisu mogli stvarati viškove za izvoz jer kolonisti nisu bili spremni na intenzivnu agrarnu proizvodnju koja je postojala u ovom kraju. Nakon ekonomske krize, kada je Jugoslavija mogla izvoziti samo poljoprivredne proizvode i drvene sirovine, pokušali su se sačuvati ostaci veleposjeda jer se jedino na njima moglo proizvoditi za izvoz (Kolar-Dimitrijević i Potrebica, 1994., 245-249).

Industrijska proizvodnja u Vukovaru u međuratnom razdoblju razvijala se u progresivnom smjeru te je na taj način i predodredila njegovu kvalitativnu promjenu od administrativnog središta prema industrijskom centru istočne Slavonije i zapadnoga Srijema. U Nacrtu za obavljanje predradnji za sa-

stav regulatorne osnove iz 1923. godine predviđao se i prostor za industrijsku i trgovačku zonu (Damjanović, 2005., 180), što pokazuje u kojem se smjeru planirao privredni razvoj grada.

U ovom razdoblju jedno od većih industrijskih pogona otprilike sa 300 radnika bila je vukovarska kudjeljara, koja je proradila 1907. godine. U upravi tvornice jedan od glavnih dioničara bio je grof Eltz, koji je opskrbljivao tvornicu sirovinama uzgojenim na svojem posjedu. Kudjeljara je imala svoju električnu centralu, koja je opskrbljivala strujom i grad Vukovar. Nakon rata to je bila i njezina osnovna djelatnost jer je u požarima 1917. i 1918. bitno smanjena njezina produkcija (Kolar-Dimitrijević, 1970., 256-260). Osim kudjeljare, u prehrambenoj proizvodnji isticao se paromlin "Slavija", uglavnom baveti se preradbom žitarica za izvoz. Od tekstilne industrije bile su tu još tvornica "Müller", koja je proizvodila pokrivače i frotir, te tvornica čarapa i svilenog rublja "Stolin". Najvažnija uloga u razvoju industrije u Vukovaru svakako pripada Jugoslavenskoj tvornici gume i obuće Borovo – sestriškom poduzeću "Bata" iz Čehoslovačke. U jeku industrijske krize, 1931. godine, "Bata" je sagradio golem industrijski kompleks u kojem je posao našlo više tisuća radnika. Uz industriju, obrt i trgovina također su bile važne privredne grane u Vukovaru, pa se razvila i razgranata mreža novčarskih zavoda.

Političku vlast u Vukovaru nakon 1918. godine obnašala je radikalna srpska stranka. Međutim nakon parlamentarnih izbora 1935. godine dolazi do jačanja hrvatskog elementa u političkom i u gospodarskom smislu. No tek 1939. godine uspostavljanjem Banovine Hrvatske radikalna srpska stranka odstupila je s vlasti. Uspostavljanjem NDH Vukovar je postao sjedištem velike župe Vuke (Kolar-Dimitrijević i Potrebica, 1994., 238-240 i 252-254).

TVORNICA "BATA" U BOROVU POKRAJ VUKOVARA

"Bata" iz Zlina prvi put se pojavila u Jugoslaviji 1921. godine² kao trgovačko poduzeće pod nazivom Bata, cipele i koža d.d. Zemun – Zagreb, a do 1930. godine to poduzeće imalo je već 60 prodavaonica širom zemlje³ (*Sremske novine*, 1931., 3). "Bata" je bio glavni uvoznik obuće u Jugoslaviju, no povišenje carinskih stopa, koje su iznosile i 46% od vrijednosti uvezene robe, potaknuli su upravu tvornice "Bata" u Čehoslovačkoj da donese odluku o izgradnji proizvodnoga pogona u Jugoslaviji (Hrelja i Kaminski, 1971., 32). No i prije te zaštitne mjere jugoslavenske vlade, Tomaš Bata, vlasnik društva "Bata" iz Zlina, uvidjevši simptome privredne krize poduzeo je mjere opreza i izvezio u inozemstvo dodatni profit koji je tvornica u Čehoslovačkoj zarađivala uvodeći strogu racionalizaciju proizvodnje. Zajedno s kapitalom koje je društvo ostvarivalo prodajom proizvoda u inozemstvu, u razdoblju velike eko-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 101-124

ŽEBEC, I.:
UTJECAJ ČEŠKOGA...

nomske krize kupovali su se strojevi, sirovina, ali su se i osnivala poduzeća i tvornice u inozemstvu, pa tako i u Jugoslaviji.⁴ O planovima izgradnje tvornice "Bata" u Jugoslaviji počele su pisati novine već 1930. godine. Gradovi i mjesta natjecali su se koji će pružiti povoljnije uvjete kako bi pridobili upravu iz Zlina da baš kod njih izgradi priželjkivanu tvornicu. Od mogućih lokacija spominjali su se Osijek, Apatin, Slavonski Brod, Šabac, Brčko, Smederevo i Vukovar.⁵ Uvjeti za gradnju tvornice u nekom od mjesta bili su prostrano zemljište u blizini željezničke pruge i plovnoga riječnog puta. Upravo te predispozicije imao je Vukovar, pa su se u lokalnim novinama poticali članovi gradskoga zastupstva da stupe u kontakt s predstavnikom "Bate", Ignacom Kavecem, koji je tada boravio u Jugoslaviji u potrazi za terenom za izgradnju.⁶ I doista g. Kavec je posjetio Vukovar i "pregledao u okolini Vukovara teren pa je kao najzgodnije našao zemljište na patrijaršijskom dobru u borovskom hataru nedaleko od željezničke stanice Vukovar – Predgrađe".⁷ Pojedini vijećnici Komore za trgovinu, obrt i industriju podružnice u Vukovaru također su pozdravili namjeru "Bate" da sagradi tvornicu u blizini Vukovara, jer bi podizanje jedne takve tvornice bilo od vrlo velike koristi ne samo za Vukovar nego i za cijelu njegovu okolicu. Međutim, bilo je i onih koji nisu podržavali takav projekt jer se gradnja predviđala na zemljištu srpske patrijaršije, koje je bilo na udaru agrarne reforme, pa je već bilo onih agrarnih interesenata koji su zemljište otkupili.⁸ Osim tih zaštitnika prava solunskih kolonista, i obučari su negodovali protiv gradnje tvornice koja je namjeravala opskrbljivati obućom ne samo cijeli Balkan nego i Bliski istok i široko tržište Rusije. Tako je Akcijski odbor obrtnika, trgovaca i industrijalaca kožarske struke sazvaio na prosvjedni zbor u Beogradu sve privrednike kožarsko obučarske struke Kraljevine Jugoslavije protiv sve snažnijeg prodiranja "Bate" u Jugoslaviji.⁹ Međutim, uprava "Bate" bila je odlučna u svojoj namjeri i T. Bata uzvratio je obrtnicima: "Mi imamo najbolju volju da što prije počnemo sa proizvodnjom cipela u Jugoslaviji... progres se ne da ničim zaustaviti. Da li sada ili za 10 godina, oni (obrtnici, op. a.) moraju biti žrtva moderne tehnike koja svaki dan ujednostavljuje proizvodnju. Moja je briga da vašim obučarskim radnicima osiguram što pristojniju zaradu u mome poduzeću".¹⁰

Nedugo nakon navedene izjave Tomaša Bate Banska uprava Drinske banovine u Sarajevu izdala je "Bati" koncesiju za proizvodnju tvorničke obuće, pa se pristupilo izgradnji tvorničkih hala na zemljištu iznad Čehoslovačke dunavske agencije, dok su za zemljište patrijaršije, gdje je planirana izgradnja stambenih kompleksa, još trajali pregovori, najvjerojatnije s Ministarstvom poljoprivrede.¹¹ Početak proizvodnje odvi-

jao se simultano s gradnjom radionica. Proizvodnja se odvijala u prostorijama Čehoslovačke agencije otprilike sa 50 radnika.¹² "Bata cipele i koža d. d." s koncesijom za tvorničku proizvodnju obuće dobivenom od Kraljevske banske uprave Drinske banovine započinje s radom već sredinom 1931., ali se promjenom administrativne podjele Kraljevine, kad su vukovarski, vinkovački i županjski kotari (srezovi) ponovno pripojeni Savskoj banovini, registrirala kod Okružnog suda u Osijeku tek početkom 1933. godine.¹³

Prema trećem paragrafu prvog odsjeka Pravila "Bata cipele i koža d.d.", predmet dioničkog poduzeća je (1) isključiva prodaja proizvoda tvornice cipela "T. et A. Bata" u Zlinu i "Bata Shoe et Leather Co", (2) trgovina cipelama i srodnom robom, aksesuarima za cipele, kožom, gumom te čarapama i srodnom robom, (3) tvornička proizvodnja cipela, gumenе obuće, gumenih đonova i potpetica, gumenih pribora, remenja, guma za kotače na biciklima, motociklima i automobilima, gumenih izrađevina primjenjivih u zrakoplovstvu, gumenih prostirača, tkanina i ostalih gumenih i srodnih artikala te mehanička popravljalonica cipela. Zatim (4) promet svim proizvodima i trgovačkim poslovima potrebnim za postizanje imenovanih svrha kao i "obrtimično" vođenje drugih poslova, (5) njegovanje nogu u cilju postizanja "društvene svrhe". I u konačnici (6) Društvo je ovlašteno osnivati, stjecati i uzeti pod najam tvornice i trgovačka poduzeća, sudjelovati u takvim poduzećima i dalje osnivati skladišta "detailne" poslovnice u tuzemstvu i u inozemstvu (Pravila "Bata cipele i kože d. d.", 1932., 1-3). U upravnom odboru društva bili su Jan A. Bata,¹⁴ Dominik Čipera, dr. Velimir Bajkić i dr. Marko Horn. Nadzorni odbor društva činili su ing. Hugo Vavrečka, Aca Pavlović i Ivan Holzmann. Prema izvještaju Nadzornog odbora za 1932. godinu, navodi se da je glavnica kapitala društva iznosila 5,000.000,00 dinara podijeljenih u 5000 dionica. Vlasnici dionica bili su Jan A. Bata (4200 dionica), Dominik Čipera (200 dionica), Tomo Maksimović (100 dionica), dr. Marko Horn (100 dionica), dr. Velimir Bajkić (100 dionica), Jan Holzmann (100 dionica), Aca Pavlović (100 dionica) i Milan Häusler (100 dionica).¹⁵

Molbom Banskoj upravi Savske banovine u rujnu 1933. godine na osnovi "Zakona o osnivanju dioničkih društava", društvo je promijenilo naziv u "Bata, jugoslavenske tvornice gume i obuće d.d.". ¹⁶

Sukladno Pravilima društva, posebno onoga dijela koji govori o djelatnostima, "Bata" u Borovu osnovala je ili kupila "Stolin d.d." u Vukovaru, koji se bavio tekstilnom proizvodnjom, "Majstor d.d." u Vukovaru za proizvodnju strojeva i alata, "Kotva d.d." u Zagrebu, društvo za uvoz i izvoz, rudnik "Sv. Nikola" u Gunjavcima kod Nove Gradiške, topionicu že-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 101-124

ŽEBEC, I.:
UTJECAJ ČEŠKOGA...

➔ **TABLICA 1**
Ukupna proizvodnja
obuće "Bate, jugosla-
venske tvornice gume
i obuće d.d." prema
godinama od 1932.
do 1941.

ljezne rude u Bešlincu i poljoprivredno dobro kod Strumice (Dimitrijević, 1958., 131). Uz navedeno, u kožarskoj školi pre-
rađivala se sirova koža, jer im je bilo uskraćeno pravo orga-
niziranja preradbe sirovih koža u vlastitim pogonima (Hrelja,
1972., 149). Okupljajući oko sebe raznovrsna društva, "Bata" je
postupno stvarala sustav proizvodnje koji je sam sebi bio do-
voljan, neovisan o vanjskim faktorima i u konačnici autar-
hičan. Uz vertikalnu organizaciju poduzeća i "Batin" sustav
organizacije rada,¹⁷ "Bata" u Borovu svojim proizvodima pokri-
vala je gotovo 90% potrošnje tadašnjega jugoslavenskog tržišta.

Godina	Proizvedeno ukupno pari obuće
1932.	995.710
1933.	2,655.703
1934.	3,440.380
1935.	4,105.040
1936.	6,043.539
1937.	6,154.628
1938.	7,165.710
1939.	6,347.212
1940.	4,841.661
1941.	2,190.000

Izvor: Hrelja, K. i Kaminski, M.: "Borovo" Jugoslavenski kombinat gume
i obuće, 1971., str. 41.

Stvaranjem Nezavisne Države Hrvatske društvo je ponov-
no promijenilo ime, uspješno se dovijajući svim političkim o-
kolnostima, pa se od 1941. godine zvalo "Bata, Hrvatske tvor-
nice gume i obuće d.d.". Dotadašnjega generalnog direktora,
T. Maksimovića, zamijenio je dr. T. Bulat, koji je preuzeo upra-
vno povjereništvo s pravom uprave i nadzora nad "Batom" u
Borovu i nad svim njezinim društvima kćerima sve do listo-
pada 1941., kada se sastala glavna dionička skupština te je
formiran novi upravni i nadzorni odbor. Prema deponiranim
punomoćima vlasnika dionica, kojih je ukupno bilo 11.800,
može se zaključiti da je povećana i glavnica kapitala društva.
Zbog ratne situacije i nemogućnosti nabave sirovina proiz-
vodnja se drastično smanjila (Hrelja i Kaminski, 1971., 71-78).
Proizvodnja u "Bati" stala je nakon 8. prosinca 1944., kada je iz-
vršen napad Narodno oslobodilačke armije uz pomoć Bugara
i Crvene armije na Vukovar i Borovo (Duić, 2005., 72-76).

"BATINI" SURADNICI – NOVI, ODVAŽNI LJUDI, PIONIRI RADA

Izgradnja tvornice "Bata" u Borovu, podalje od većih indus-
trijskih i gradskih središta, bila je uzrokovana/vođena i poseb-
nom politikom zapošljavanja. Uprava "Bate" zazirala je od za-
pošljavanja tzv. gradskoga, radničkog proletarijata sklonog

štrajkaškim aktivnostima koji je živio samo od radničke nadnice. Prednost je imala mlađa seoska populacija i nekvalificirana radna snaga. Takvi zaposlenici mogli su se mnogo lakše modificirati i prilagođavati zahtjevima koje je pred njih postavljala uprava tvornice. A ti zahtjevi bili su da "suradnici osjećaju s poduzećem (podcrtala I. Ž.) i da vole rad koji je njihov hranitelj i koji treba vršiti službu milijunima potrošača",¹⁸ tj. da bez prigovora odrađuju sve zadatke koje je uprava tvornice stavljala pred njih ili će u protivnom ostati bez privilegija da rade za jednu od najvećih i najmodernijih industrijskih poduzeća u tadašnjoj Jugoslaviji. "Batini" radnici većinom su bili "domaći" ljudi. Stranci, njih svega dvadesetak, bili su instruktori domaćoj radnoj snazi, pa su se prema tome tek kratkotrajno zadržavali u tvornici.¹⁹ Većina radnika bila je iz Borova i okolnih sela, a tek manji dio dolazio je iz Vukovara (Marković, 2001.).²⁰

Osim što je prednost imala seoska populacija, spomenula sam da su je imale i mlađe dobne skupine. Tako se u novinama oglašavalo da "Bata" u Borovu traži mlade muševce od 14 do 16 godina koji žele upoznati najmoderniji industrijski rad, a ujedno zarađivati novac i sebi osigurati sjajnu budućnost.²¹ Sukladno "Batinoj" politici zapošljavanja, žene i muškarci u dobi od 16 do 30 godina činili su gotovo 80% svih zaposlenih radnika.²² Takva struktura radnika, dakle većinom nekvalificirani mladi seljaci, bila je pogodan materijal za stvaranje privrženih tzv. "batovaca" u "Batinu" gradu.²³ U "Bati" su se zaposlenici nazivali suradnicima, sugerirajući tako osjećaj zajedništva, tj. pripadnost zajednici – pojmu koji se neprestano rabio u kontekstu političke zajednice, pa u jednom od tekstova u novinama "Borovo" čitamo: "Naše poduzeće sa svojih tisuću suradnika ovdje u tvornici, sa svojih 130 prodavaonica u našoj Kraljevini predstavlja već danas uzornu zajednicu koju ćemo znatno proširiti i usavršiti tako da ćemo biti najuzornija općina, najuzornija zajednica čiji članovi moraju biti i najuzorniji građani ove države svjesni svoje dužnosti i odgovornosti."²⁴ Sukladno tom imperativu najuzornije zajednice i općine, generalni direktor tvornice, T. Maksimović, dva puta je bio biran za načelnika općine Borovo.

Budući da se "Batin" sustav organizacije rada temeljio na strogo određenom nizu operacija na tekućoj vrpci radnici su se uvodili u posao kroz višetjedni tečaj pod budnom paskom voditelja radionice. Na taj način kvalificirali su se tek za jedan segment cjelokupnoga proizvodnog procesa. Međutim, istaknutijim suradnicima omogućavalo se obrazovanje u "Batinoj" školi u Zlinu, gdje su se usavršavali u novim i modernim metodama rada u proizvodnji te su se vraćali kao stručnjaci na odgovorna mjesta u tvornici.²⁵ Od školske godine 1937./38. i u Borovu je djelovala "Stručna produžna škola Bata d.d.". Polaznici te škole bili su smješteni u posebno za tu svrhu iz-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 101-124

ŽEBEC, I.:
UTJECAJ ČEŠKOGA...

građenom internatu u tvorničkom naselju, pa su nakon radnoga dana, u večernjim satima, polazili nastavu.²⁶ Dok su se ustrajnost i marljivost, odnosno povećanje produktivnosti i kvalitete proizvodnje, nagrađivali mogućnošću napredovanja i materijalnom koristi, dotle su se i male pogreške i nemar skupo naplaćivali iz radničkih dnevnica, a ponekad i gubitkom posla. Takve metode tjerale su radnike na prekovremeni rad i strah od smanjenja zarade ili otkaza. Premda je bilo prosvjeda protiv takva načina prebacivanja materijalnog rizika na radnike, "Bata" je onemogućavala svaki oblik radničkog udruživanja, a pojedinačne optužbe "kažnjavala" je otkazima, tužbama na sudu te diskreditiranjem te osobe u tisku.²⁷ Ipak, uprava poduzeća znala je vješto pokazivati i reklamirati socijalnu osjetljivost, pa su tako posao u tvornici našle i četiri slijepe štićenice Doma za slijepe osobe iz Zemuna, što je i obrađeno vijestima u novinama.²⁸

Osim stroge kontrole tijekom radnog vremena, "Bata" je vodila posebnu brigu i o privatnom životu svojih suradnika. Njihove navike, prilike u obiteljskom životu, financijsko stanje, bračno stanje, sve to, pa i više, bilježilo se u suradnikov dosje. Direktor poduzeća Tomo Maksimović rekao je jednom prilikom da čovjek koji nema sređen obiteljski život ne može biti dobar suradnik, a još manje voditelj odjeljenja u poduzeću.²⁹

Rad u "Bati" iziskivao je veliku posvećenost poslu te nužnu privrženost poslodavcu, ali povlastice koje su zaposlenici imali svakako su bile iznad tadašnjega radničkog prosjeka.

➔ **TABLICA 2**
Broj radnika tvornice
"Bata" prema godina-
ma od 1931.
do 1941.

Godina	Broj zaposlenih
1931.	150
1932.	800
1933.	1300
1934.	1900
1935.	2000
1936.	2600
1937.	2800
1938.	3500
1939.	4650
1940.	2550
1941.	1338

Izvor: Hrelja, K. i Kaminski, M.: "Borovo", Jugoslavenski kombinat gume i obuće, 1971., str. 42.

SRETAN GRAD

*Mi moramo na obali Dunava izgraditi modernu industriju, uzornu općinu, grad s najsretnijim žiteljima u cijeloj Kraljevini Jugoslaviji.*³⁰

"Batin" grad u Borovu izgrađen je prema nacrtima čeških arhitekata Františka Gahure, Vladimira Karfika i Antonina

Viteka (Karač, 1999., 53). Kompleks je smješten na samoj obali Dunava, sjeverno od Vukovarske luke prema željezničkoj pruzi i kolnoj cesti prema Osijeku. Na površini od 70 ha izgrađeno je 13 tvorničkih blokova i 122 stambena objekta (Laszlo, 1992., 14). Graditelj proizvodnih blokova bio je Vukovarac Luj Karlovsky. Bili su to tipizirani blokovi 80 x 20 m, izgrađeni po uzoru na one iz Zlina, pa se ni sam unutrašnji raspored prostorija nije bitno mijenjao.³¹ Od stambenih objekata izgrađeno je nekoliko jednodomnih vila, zatim dvodomnice, trodomnice i četverodomnice, a kasnije i stambeni blokovi sa deset stanova. U obiteljskim jednokatnim kućama građenim za dvije obitelji u prizemlju se nalazila kuhinja, nusprostorije i spremište te blagovaonica, a na prvom katu spavaća soba za roditelje i posebna spavaća soba za djecu. Naselje je bilo isprepletano mrežom asfaltiranih putova i opskrbljeno potrebnom komunalnom infrastrukturom (vodovod, kanalizacija, električna struja). Iz vlastite električne centrale snage 1300 ks napajali su se strujom proizvodni pogoni i radnički domovi.³² Poslije je izgrađena velika električna centrala (munjara) koja je opskrbljivala strujom i okolna sela.³³ Osim željezničke postaje ispred ulaza u tvornicu, koja je puštena u promet u rujnu 1934. godine, naselje je imalo i svoju zračnu luku koja je povezivala Borovo, odnosno Vukovar, s Beogradom, Zagrebom, Grazom i Bečom. Prvi putnički zrakoplov sletio je 15. lipnja 1934. godine.³⁴ Od zdravstvenih ustanova u naselju je bila otvorena ambulanta, a u planu je bila i izgradnja bolnice.³⁵ Budući da ni Vukovar nije imao svoje bolnice od 1923. pa sve do 1940. godine, nego samo Dom narodnog zdravlja, bio je to hvalevrijedan plan. Za djecu "Batinih suradnika u naselju je osnovan vrtić u kojem su se zbrinjavala sasvim malena djeca od nekoliko mjeseci i ona koja su se pripremala za školu.³⁶ U posebno sagrađenoj zgradi za tu namjenu otvorena je nova škola na 120. obljetnicu rođenja biskupa Josipa J. Strossmayera u naselju Jana A. Bate. Zgrada je bila najmodernije uređena, s vodovodom, centralnim grijanjem, električnom strujom i zasebnim arteškim bunarom.³⁷ U prethodnom poglavlju navela sam da je za potrebe obrazovanja radnika osnovana stručna škola i internat, a Hrelja K. i Kaminski M. (1971., 188) spominju da je 1939. proradio i Narodni univerzitet. Od zabavnih i športskih objekata za radnike "Bate" bili su izgrađeni društveni dom, restoran, kino-dvorana, knjižnica, stadion s tribinama, tenisko igralište, rukometno igralište i kupalište na Dunavu.

Težnje uprave tvornice išle su za tim da Borovo naselje zajedno sa selom Borovom preraste u grad. Zanimljiv je podatak da se planirala čak i tramvajska pruga koja bi povezivala Borovo s Daljem. Međutim te ambiciozne planove pomeo je početak Drugoga svjetskog rata.³⁸

NAKON DOBRA RADA – DOBRA ZABAVA

Razvijen i bogat društveni život bio je sastavni dio socijalne brige uprave poduzeća za zaposlenike. Pod geslom "Nakon dobra rada – dobra zabava" razvijao se timski rad, odgovornost, natjecateljski duh, no zapravo uspostavljala se kontrola nad slobodnim vremenom zaposlenika. Popularizirana su kulturno-prosvjetna društva, dobrovoljačka društva (Pjevačko i muzičko društvo "Radiša", Odbor Crvenoga križa, vatrogasna četa, Esperanto klub, Jadranska straža, Klub prijatelja Velike Britanije, Klub apsolvencata "Batine" škole ...) (Žebec, 2007., 80-86). Među ostalim društvima uprava je aktivno nastojala oko uspostave i rada Jugoslavensko-čehoslovačke lige, kojoj je na čelu bio T. Maksimović.³⁹ Od vjerskih društava u Borovu je djelovala Katolička zajednica sv. Josipa, koju je osnovao za radnike katoličke vjere rimokatolički župni ured u Vukovaru s odobrenjem tvorničke uprave, kako bi vjerski i moralno obnovila radnike katolike zaposlene i naseljene u Borovu. Zajednica je radila i na podizanju crkve u naselju.⁴⁰

U okviru Sportskoga kluba "Bata" djelovale su razne sportske sekcije, poput nogometne, boksačke sekcije, sekcija za rukomet, teniska sekcija, koturaška sekcija, moto sekcija. Osim tih sportova, nje govala se i odbojka, streljaštvo, ribolov, sportsko zrakoplovstvo itd. Od spomenutih sekcija osobito je aktivna bila nogometna, koja je imala plavi i bijeli tim te ženski tim. I boksačka je sekcija postizala izvrsne rezultate, osvajala je prvenstvo Savske banovine, a trener joj je bio državni prvak u svojoj kategoriji.⁴¹

U brizi za zdravlje svojih suradnika uprava je organizirala niz edukativno preventivnih predavanja, pa su se tako održavali antialkoholičarski sastanci, antituberkulozni miting, odnosno predavanja o zaštiti od tuberkuloze; djecu i domaćice učilo se o važnosti higijene itd.

Osim radnika zaposlenih u "Bati", dakako da su i njihove obitelji aktivno sudjelovale u slobodnim aktivnostima. Svake subote i nedjelje poslijepodne priređivane su u prostorijama Društvenog doma čajanke, razni svečani plesovi, poput Karnevalskog bala, Novogodišnjeg bala i Sveslavenskog bala, kada su u Borovo dolazili i gosti izdaleka. Uz kino-predstave suradnici su uživali i u predstavama Narodnog kazališta iz Osijeka, koje je redovito gostovalo u Borovu.⁴² Od 1938. godine u eteru se mogao čuti i Radio-Borovo, a za prvo emitiranje generalni direktor pripremio je predavanje o kulturnom razvoju Borova. Održan je i koncert pjevačkoga društva "Radiša". Kao poseban novitet na Radio Borovu najavljeno je nešto poput preteče popularne emisije "Želje i pozdravi", odnosno javljanja uživo i slanje pozdrava i čestitaka znancima i obitelji diljem Jugoslavije.⁴³ U Borovu se tiskaju i prve radni-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 101-124

ŽEBEC, I.:
UTJECAJ ČEŠKOGA...

čke novine u Jugoslaviji te poznati mjesečnik "Izbor najboljih suvremenih članaka".

U već spominjanom posebnom izdanju "Borova" povodom pete obljetnice otvaranja tvornice navodi se da su "osnovana sva nacionalna i kulturna društva". Ne znam je li autor članka pod tim razumijevao i četničko udruženje u Borovu, osnovano još 1929., međutim generalni direktor "Bate" više puta se spominjao uz tu organizaciju, a neki njezini članovi aktivno su sudjelovali u raznim "Batinim" društvima. Tomo Maksimović, generalni direktor tvornice, bio je, naime, pokrovitelj i kum zastave "Pododbora Četničkog udruženja za čast i slobodu otadžbine", dok je radnik tvornice "Bata", Đuro Nenezić, bio njezin predsjednik. I glazbeni sastav tvornice "Bata" znao je pridonijeti veselju i slavlju na četničkim proslavama (Dizdar, 2004., 237-250).

UTJECAJ TVORNICI "BATA" NA SOCIOEKONOMSKU STRUKTURU STANOVNIŠTVA VUKOVARA I VUKOVARSKOGA KRAJA

Vukovar i vukovarski kraj bio je po gospodarskim obilježjima izrazito poljoprivredni kraj s razvijenim ratarstvom, ribarstvom, vinogradarstvom i stočarstvom (Wertheimer-Baletić, 1993., 458). Tomu u prilog govore i podaci iz popisa stanovništva iz 1931. godine, prema kojima je aktivnoga stanovništva zaposlenog u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu bilo 16 208 za srez/kotar Vukovar, dok je za grad Vukovar razumljivo bilo manje, 1212 osoba. Kada bismo brojci aktivnoga stanovništva pridodali i uzdržavano stanovništvo, od poljoprivrede, šumarstva i ribarstva u srezu Vukovar živjelo je 32 013 osoba, odnosno u gradu Vukovaru 2391 osoba. Prema tom istom popisu, u industriji i obrtu od aktivnoga stanovništva bile su zaposlene 1122 osobe u srezu/kotaru, Vukovar, a u gradu Vukovaru 1843 osobe. U kategoriji uzdržavanoga stanovništva popis bilježi za srez/kotar Vukovar 1488 osoba, a za grad Vukovar 1992 osobe koje su živjele od industrije i obrta.⁴⁴ U relativnim omjerima, prikazujući ove podatke naspram cjelokupnog stanovništva, 44,3% aktivnoga stanovništva bavilo se poljoprivredom, šumarstvom i ribarstvom u srezu/kotaru Vukovar, odnosno 11,1% u gradu Vukovaru, a u industriji i obrtu sudjelovalo je 16,9% aktivnoga stanovništva u gradu Vukovaru i tek 3% u srezu/kotaru Vukovar.⁴⁵ Ovakvi omjeri ne začuđuju jer je jača industrijalizacija u Vukovaru i vukovarskom kraju nastupila tek 1930-ih godina, posebice kada je svoje pogone i radionice otvorila tvornica "Bata". Ilustrativno je ovdje ponoviti podatak iz prethodnoga dijela teksta da je tvornica "Bata" u 1939. godini zapošljavala čak 4650 radnika, što je za 1,5 puta više nego u popisnom razdoblju. Spomenute dvije grupe zanimanja bile su najzastupljenije i u srezu/ko-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 101-124

ŽEBEC, I.:
UTJECAJ ČEŠKOGA...

taru Vukovar i u gradu Vukovaru. Od ostalih zanimanja slijedila je trgovina, novčarstvo, promet, javna služba, slobodna zanimanja i vojska te druga zanimanja.

Sljedeći popis stanovništva je onaj iz 1948. godine međutim, vrlo je teško usporediti podatke ovoga popisa s onima iz prethodnoga – i zbog različite metodologije popisa i zbog velikih promjena u strukturi stanovništva kao posljedica Drugoga svjetskog rata. Unatoč tomu, pokušat ću okvirno prikazati podatke o glavnom zanimanju za srez i grad Vukovar prema popisu iz 1948. Najzastupljenija kategorija zanimanja u gradu Vukovaru jesu radnici i učenici u privredi, dok su u srezu Vukovaru najzastupljenija kategorija poljoprivrednici i ribari. Dakle, Vukovar – za razliku od svoje okolice – sve više poprima karakter urbanoga naselja sa sve izričitim industrijskim obilježjima. Od aktivnoga stanovništva u gradu Vukovaru 4605 osoba bili su radnici i učenici u privredi, potom 1515 osoba aktivni službenici i namještenici, a njih 1127 izjasnili su se kao poljoprivrednici i ribari. U srezu Vukovaru u okviru aktivnoga stanovništva zabilježeno je 21 129 poljoprivrednika i ribara, zatim 4045 radnika i učenika u privredi te 1110 aktivnih službenika i namještenika. Usprkos ratnim događanjima i iseljavanju Nijemaca i pripadnika židovske zajednice te poslijeratnom progonu hrvatskoga stanovništva, grad Vukovar i srez Vukovar bilježe porast u ukupnom broju stanovnika te sukladno tomu i u ukupnom broju radno aktivnoga stanovništva.⁴⁶ Ovaj je kraj kao i u prethodnim razdobljima bio imigracijsko središte, a između ostalih privlačnih faktora najznačajnije se ističe i kombinat "Borovo", sljednik prijeratne tvornice "Bata". Upravo zahvaljujući najjačem vukovarskom gospodarskom subjektu – Kombinat u gume i obuće "Borovo" – dolazi do promjene u razmještanju stanovništva općine Vukovar, mijenjali su se odnosi stanovništva pojedinih sela prema mjestu rada i mjestu stanovanja, poticana su doseljavanja iz drugih krajeva, mijenjane su etničke karakteristike žitelja toga kraja, a možda su najuočljivije promjene u socioekonomskoj strukturi stanovništva, odnosno deagrarizaciji i deruralizaciji ovoga područja (Wertheimer-Baletić, 1993.a, 110).

KAKO NAM CIPELA MOŽE PROMIJENITI ŽIVOT – UMJESTO ZAKLJUČKA

U vrijeme kada je ekonomska kriza ulazila u sve pore privrednoga života Hrvatske, samo nekoliko mjeseci prije nego što će se slomiti sustav privatnoga financijskog kapitala u Hrvatskoj, zbog čega su mnoga tvornička poduzeća ugasila strojeve i ostavila radništvo bez sredstava za egzistenciju, društvo "Bata" iz Čehoslovačke osnovalo je u to vrijeme u Borovu pokraj Vukovara možda najveću tvornicu u Jugoslaviji uopće. Za ra-

zumijevanje značenja ove tvornice ilustrativan je prikaz raspona uloženoga kapitala, koji se kretao od 22 milijuna 1931. do 184 milijuna dinara 1937. godine (Hrelja i Kaminski, 1971., 196) ili kretanje broja zaposlenih u poduzeću prema godinama (vidi Tablicu 2), iz čega mogu zaključiti da su usprkos krizi Vukovar i njegova okolica doživljavali industrijski preporod ili u krajnjoj liniji da se Vukovar, za razliku od ostalih dijelova države, lakše i brže oporavio od velike gospodarske krize. U svakom slučaju Vukovar je prolazio kroz kvalitativnu promjenu. Od administrativnoga središta Srijemske županije, odnosno oblasti, političkom odlukom izgubio je tu ulogu te se transformirao, zajedno sa svojom okolicom, u industrijsko središte.⁴⁷ U skladu s tom promjenom otpočela je i socijalno-ekonomska preobrazba stanovništva. Industrijska poduzeća, a posebno "Bata", zapošljavala su mahom seljake, stvarajući na taj način sasvim drugačiju sliku stanovništva toga kraja. Također, industrija je bila i privlačni faktor, pa je tako zabilježen porast broja stanovništva u vukovarskom kraju. Od 1931. do 1948. godine najveći porast stanovnika od 32,3% bio je u Lipovači i od 29,6% u Borovu, upravo zahvaljujući razvoju tvornice "Bata" (Wertheimer-Baletić, 1993., 471-472). Prema nacionalnom sastavu stanovništva, i u Borovu i u Lipovači većinsko stanovništvo bili su Srbi,⁴⁸ pa stoga zaključujem da je – osim agrarne reforme i kolonizacije – i "Bata" imala velikog utjecaja na naseljavanje Srba na ovo područje.

Tvornica i naselje "Bata" administrativno su pripadali općini Borovo, iako je vukovarsko gradsko zastupstvo više puta pokušalo da ih pripoje gradu Vukovaru, no do toga je došlo tek nakon Drugoga svjetskog rata. Generalni direktor tvornice "Bata" bio je dugi niz godina na čelu te općine, pa je za njegovu mandata Borovo osjetno napredovalo, što je govorilo o višestrukoj sprezi "Bate" i Borova. Jedna od prvih akcija u selu bila je popravak pravoslavne crkve, što je T. Maksimović učinio o svom trošku, potom izgradnja općinske zgrade i škole, elektrifikacija sela ... Spominjala sam i ambicije da Borovo i "Batino" naselje jednog dana prerastu u grad, koji bi, da se ta ambicija ostvarila, ozbiljno gospodarski konkurirao Vukovaru. Upravo zbog tadašnje administrativne usmjerenosti "Bate" na Borovo i okolna sela (Veru, Trpinju i Bršadin), smatram da su u međuratnom razdoblju, uz Vukovar, upravo ta naselja imala najviše gospodarske i društvene koristi od "Bate". Tek kasnije, u poslijeratnom razdoblju, a osobito od 1950-ih godina, tvornica će poslužiti kao temelj snažnoga gospodarskog i demografskog uzleta samoga Vukovara, a tomu je, među ostalim, pogodovalo upravno-teritorijalno pripajanje tvornice i okolnoga urbaniziranog prostora gradu Vukovaru.

BILJEŠKE

¹ Opširno o agrarnoj reformi i kolonizaciji 1918.-1941. pisali su Šimončić Bobetko, Z. (1997.) i Vrbošić, J. (1986.).

² *Pravila "Bata, cipele i koža d.d."* (1932.), Borovo, 5. U trećem odsjeku Pravila navodi se da je prva sjednica društva bila u svibnju 1921.

³ *Sremske novine*, br. 5, 6. 2. 1931., "Bata otvara u Jugoslaviji 80 novih podružnica", 3.

⁴ U veljači 1932. u Švicarskoj je osnovano društvo "Leader AG" na koje je prenijet većinski paket dionica "Batinih" inozemnih društava. Tom akcijom nastojao se prikriti Batin ekspanzionizam u inozemstvu. Upravo ovo društvo navode neki autori u prikazu udjela kapitala u "Batinoj" tvornici u Borovu, pogrešno tvrdeći kako je "Bata" imala samo 50% vlasničkog udjela, dok je ostatak bio kapital iz Švicarske. Detaljnije o ovoj problematici vidi u Hrelja, K. i Kaminski, M. (1971.), *Borovo, Jugoslavenski kombinat gume i obuće*, Slavonski Brod, 13-35.

⁵ *Sremske novine*, br. 29, 18. 6. 1930., "Oko podizanja tvornice obuće Bata u Jugoslaviji", 1-2, br. 32, 8. 8. 1930., "Bata će izgraditi najveću tvornicu u državi" 1., i br. 35, 29. 8. 1930., "Gde će Bata podići fabriku obuće?", 1.

⁶ *Sremske novine*, br. 32, 8. 8. 1930., "Bata će izgraditi najveću tvornicu u državi", 1.

⁷ *Sremske novine*, br. 35, 29. 8. 1930., "Gde će Bata podići fabriku obuće?", 1.

⁸ *Sremske novine*, br. 52, 24. 12. 1930., "Ne čekati na poziv već kucati", 2-3. Glasni protivnik izgradnje tvornice bio je i gradski zastupnik Milutin Tićak, odvjetnik iz Vukovara, koji će u kasnijem razdoblju promijeniti mišljenje i tijesno surađivati s upravom tvornice kao jedan od njezinih pravnih zastupnika.

⁹ *Sremske novine*, br. 21, 29. 5. 1931., "O obučarskoj borbi protiv Bate", 1.

¹⁰ *Sremske novine*, br. 20, 22. 5. 1931., "Izjava gosp. Tomaš Bate o njegovim uspjesima i gradnji tvornice u Jugoslaviji", 1.

¹¹ *Sremske novine*, br. 31, 7. 8. 1931., "Pred gradnjom Batine fabrike obuće u Vukovaru", 1.

¹² *Sremske novine*, br. 16, 18. 11. 1932., "Drugi Zlin na pomolu", 1. "Bata" je dobila dozvolu za rad najprije u Vukovaru.

¹³ Hrelja, K. i Kaminski, M., nav. djelo, 34. Autori navode mogućnost da je "Bata" od 1931. do 1933. poslovala nelegalno, odnosno bez potrebnih dozvola, podupirući tu tezu navodima Nedjeljka Kondića, šefa prodaje "Bata" u Borovu, da "Bata" nikad nije dobila službenu koncesiju za industrijsku proizvodnju obuće u Jugoslaviji. Međutim, u tekstu se previdio podatak da je "Bata" dobila dozvolu od Banske uprave Drinske banovine u Sarajevu, kojoj je Vukovar tada administrativno pripadao.

¹⁴ Nakon zrakoplovne nesreće u kojoj je 1932. poginuo T. Bata na čelo društva "Bata" došao je Jan A. Bata, polubrat T. Bate, kojem je ovaj oporučno prodao sve dionice društva "Bata" sa sestrinskim poduzećima u inozemstvu. Usp. Hrelja, K. i Kaminski, M., nav. djelo, 23-24.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 101-124

ŽEBEC, I.:
UTJECAJ ČEŠKOGA...

¹⁵ HDA, Fond Savska banovina, Odjeljenje za trgovinu, obrt i industriju, Opći spisi kutija 64 dokument br. 2319.

¹⁶ HDA, Fond Savska banovina, Odjeljenje za trgovinu, obrt i industriju, Opći spisi kutija 64 dokument br. 2319.

¹⁷ O "Batinom" sustavu rada dosta je opširno pisao Hrelja, K. (1972.) te Hrelja, K. i Kaminski, M. (1971.), stoga se ovdje neću zadržavati na opisima toga sustava.

¹⁸ *Borovo-organ saradnika firme Bata*, posebno izdanje, lipanj 1936., "Borovo – mjesto dobre i jeftine obuće", 1-2.

¹⁹ *Borovo-organ saradnika firme Bata*, br. 22, 2. 9. 1933., "Što pišu novine o nama", 2.

²⁰ Autor navodi da su u velikoj većini radnici "Bate" u Borovu bili srpske narodnosti.

²¹ *Borovo-organ saradnika firme Bata*, br. 20, 19. 8. 1933., "Trebamo 200 dječaka između 14 i 16 godina", 8.

²² Podaci dobiveni na osnovi tablice Sastav radne snage poduzeća "Bata" Borovo prema godinama starosti (stanje 1936. godine), Hrelja, K. i Kaminski, M., nav. djelo, 53.

²³ Mira Kolar u radu "Tvornica obuće i gume Bata u Borovu i njen utjecaj na ekonomsko-socijalne odnose u Jugoslaviji od 1931. do 1941." U: *Československo a Jugoslavie od roku 1929. do raspada burževnih društvenih političkih a ekonomickih systemu*, (str. 479-494), Prag, Československo-sovětsky institut, koristi sintagmu "Batin čovjek u Batinom selu", međutim, neadekvatno je "Batin" tvornički i stambeni kompleks zvati selom, jer je imao infrastrukturu poput manjega grada.

²⁴ *Borovo-stablo saradnika firme Bata*, br. 1, 16. 11. 1932., "Prvi broj", 1.

²⁵ *Borovo-organ saradnika firme Bata*, br. 11, 8. 4. 1933., "Naši najnoviji saradnici na radu u Zlinu", 1. Od dvadeset suradnika najviše su uspjeha imali Ilija Jeremić, Milan Momčilović, Pero Dragić, Ilija Ilinčić, Mita Vujić, Đoko Gajić.

²⁶ HDA, SB, OTOI, Opći spisi kutija 142., dokument br. 46245/38. Upravitelj škole od 1938. bio je Ivan Pifat, koji je do tada bio profesor u realnoj gimnaziji u Vukovaru. U njegovoj dokumentaciji navodi se da je bio direktor Prizada i savjetnik u Ministarstvu poljoprivrede. Učenici Stručne produžne škole su osim stručnih predmeta, račun i knjigovodstvo, zakonodavstvo i knjigovodstvo, tehnologija i stručno crtanje, praktičan rad u uzornoj obučarskoj radionici, slušali i predmete poput srpski i hrvatski jezik, njemački jezik, povijest i geografija te pravoslavni vjeronauk.

²⁷ *Sremske novine*, br. 7, 17. 2. 1934., "Radniče ne daj se izrabljivati", 2. i broj 13., 13. 3. 1934., "Radniče tko ima pravo?", 1.

²⁸ *Borovo-organ saradnika firme Bata*, br. 26, 28. 6. 1935., "Život slijepih u našoj zajednici", 3.

²⁹ *Borovo-organ saradnika firme Bata*, posebno izdanje, lipanj 1936., "Borovo – mjesto dobre i jeftine obuće", 1-2.

³⁰ *Borovo-organ saradnika firme Bata*, br. 30, 28. 6. 1934., "Novo Borovo", 3. Izjava Tome Maksimovića.

³¹ Nacrti se čuvaju u HDA, fond Savske banovine, Odjel za trgovinu, obrt i industriju, Dosjei tvornica, kutije 161 i 167.

³² *Borovo-organ saradnika firme Bata*, br. 22, 2. 9. 1933., "Što pišu novine o nama", 2.

³³ *Borovo-organ saradnika firme Bata*, br. 22, 3. 6. 1939., "Akcija za elektrifikaciju sela vukovarskog kotara", 1.

³⁴ *Borovo-organ saradnika firme Bata*, br. 24, 16. 6. 1934., "Prvo redovno spuštanje u Borovo", 1.

³⁵ *Borovo-organ saradnika firme Bata*, br. 22, 2. 9. 1933., "Što pišu novine o nama", 2.

³⁶ *Borovo-organ saradnika firme Bata*, br. 29, 21. 6. 1934., "Zabavište naših mališana", 3.

³⁷ *Borovo-organ saradnika firme Bata*, br. 6, 9. 2. 1935., "Otvorena nova škola u Borovu", 3.

³⁸ Mrežne stranice Općine Borovo, <http://www.opcina-borovo.hr/povijest.html> (12. 2. 2007.)

³⁹ *Borovo-organ saradnika firme Bata*, broj 35, 9. 12. 1933., "Telegraf od kralja", 1. i *Sremske novine* br. 40, 25. 10. 1937., "Otvorenje prostorija Jugoslavensko-čehoslovačke lige Vukovar Borovo", 1.

⁴⁰ *Sremske novine*, br. 13, 26. 3. 1938., "Skupština Zajednice sv. Josipa u Borovu", 2.

⁴¹ *Sremske novine*, br. 16, 16. 4. 1938., "Glavna skupština Bata S.K.", 7.

⁴² *Borovo-organ saradnika firme Bata*, br. 4, 26. 1. 1935., 2.

⁴³ *Sremske novine*, br. 25, 26. 6. 1937., "Radio Borovo", 2.

⁴⁴ *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931 godine, Knjiga IV, Prisutno stanovništvo po glavnom zanimanju*, Sarajevo, 1940., 258-259.

⁴⁵ Srez/kotar Vukovar obuhvaćao je sljedeće katarske/porezne općine: Antin, Berak, Bobota, Bogdanovci, Borovo, Cerić, Čakovci, Gaboš, Korog, Lovas, Marinci, Markušica, Mikluševci, Negoslavci, Nuštar, Opatovac, Ostrovo, Pačetin, Petrovci, Sotin, Stari Jankovci, Svinjarevci, Tompojevci, Tordinci, Trpinja i Vera te je prema popisu iz 1931. zabilježeno da ima 36 474 prisutna stanovnika, a grad Vukovar 10 862 stanovnika. Prema *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931 godine, Knjiga I, Prisutno stanovništvo, broj kuća i domaćinstava*, Beograd 1937., 94-95.

⁴⁶ U gradu Vukovaru popisano je ukupno 14 577 stanovnika, od kojih je 8138 osoba bilo radno aktivno, a 6459 uzdržanih. U srezu Vukovaru bilo je ukupno 37 830 stanovnika, od kojih su 26 953 bila radno aktivna, a 10 826 uzdržanih. Prema *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15 marta 1948, Knjiga III, Stanovništvo po zanimanju*, Beograd 1954. str. 211-212 i *Knjiga X, Domaćinstva*, Beograd 1956. Uvod, XXII.

⁴⁷ Gradsko poglavarstvo Vukovara donijelo je poticajnu mjeru za osnivanje tvorničkih poduzeća, naime izglasan je bio oprost za novu industriju od gradskoga nameta kroz 15 godina i uvozne taracovine za sve tvorničke uređaje. Vidi u Kolar-Dimitrijević, M., Vukovarska kudjeljara i njeno radništvo za vrijeme liberalnog kapitalizma, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije i Baranje*, 8 (1970): 282.

⁴⁸ U popisu stanovništva iz 1931. nije bilježena nacionalna pripadnost stanovništva, stoga se kao relevantan podatak uzima vjeroispovijed, dok se u popisu iz 1948. bilježila nacionalna pripadnost.

LITERATURA

Bićanić, R. (1939.), *Pogled iz sovjetske perspektive i naša ekonomska orijentacija*, Zagreb: Vlastita naklada.

Bićanić, R. (1967.), Ekonomske promjene u Hrvatskoj izazvane stvaranjem Jugoslavije 1918. U: Vinski, I. (ur.), *Prilozi za ekonomsku povijest Hrvatske* (str. 81-110), Zagreb, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske.

Damjanović, D. (2005.), Osnovna obilježja urbanog razvitka grada Vukovara između dva svjetska rata, *Scrinia Slavonica*, 5: 174-198.

Dimitrijević, S. (1958.), *Strani kapital u privredi bivše Jugoslavije*, Beograd: Nolit.

Dizdar, Z. (2004.), Osnivanje i djelatnost četničkih udruženja na području grada Vukovara i kotara Vukovar u monarhističkoj Jugoslaviji (1918.-1941.), *Scrinia Slavonica*, 4: 212-285.

Duić, A. (2005.), *"Borovo": od trnja do zvijezda i natrag*, Vukovar: Borovo-PC, Zagreb: Školska knjiga.

Horvat, R. (2000.), *Srijem: naselja i stanovništvo*, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.

Hrelja, K., Kaminski, M. (1971.), *"Borovo" Jugoslavenski kombinat gume i obuće*, Slavonski Brod: Historijski Institut Slavonije.

Hrelja, K. (1972.), *Batin sistem između dva svjetska rata*, Zbornik radova Ekonomskog fakulteta – Univerzitet u Sarajevu, 7: 145-166.

Karač, Z. (1999.), Arhitektura secesije i urbani razvoj Vukovara početkom 20. stoljeća, U: Martinčić, J., Hackenberger, D. (ur.), *Zbornik radova: Secesija u Hrvatskoj* (str. 27-57), Osijek, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad.

Kolar-Dimitrijević, M. (1970.), Vukovarska kudjeljara i njeno radništvo za vrijeme liberalnog kapitalizma, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije i Baranje*, 8: 255-284.

Kolar-Dimitrijević, M. (1973.), *Radni slojevi Zagreba od 1918. do 1931.*, Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske Zagreb.

Kolar-Dimitrijević, M. (1983.), Tvornica obuće i gume "Bata" u Borovu i njen utjecaj na ekonomsko-socijalne odnose u Jugoslaviji od 1931. do 1941. godine. U: *Československo a Jugoslavie od roku 1929. do raspada buržeznih spoločenskyh politických a ekonomických systemu* (str. 479-494), Prag, Československo-sovětsky institut.

Kolar-Dimitrijević, M. (1992.), Privredne veze između Austrije i sjeverne Hrvatske od 1918. do 1925., *Historijski zbornik*, 45 (1): 57-88.

Kolar-Dimitrijević, M. (2002.), Vukovarsko područje poslije Prvoga svjetskoga rata. U: Pintarić, A. (ur.), *Zbornik radova: Istočna Slavonija: Osijek-Vukovar-Ilok* (str. 75-91), Osijek Pedagoški fakultet.

Kolar-Dimitrijević, M., Potrebica, F. (1994.), Na slavonsko-srijemskom razmeđu 1918-1945. godine. U: Karaman, I. (gl. ur.), *Vukovar: vjekovni*

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 101-124

ŽEBEC, I.:
UTJECAJ ČEŠKOGA...

Hrvatski grad na Dunavu (str. 238-266), Koprivnica: Nakladna kuća "Dr. Feletar".

Laszlo, A. (1992.), Vukovarski "Bata", *Čovjek i prostor – Arhitektura*, posebno izdanje, 1: 14.

Marković, M. (2001.), *Slavonija: povijest naselja i podrijetlo stanovništva*, Zagreb: Golden marketing.

Mirković, M. (1952.), *Ekonomska struktura Jugoslavije*, Zagreb: Školska knjiga.

Mirković, M. (1968.), *Ekonomska historija Jugoslavije*, Zagreb: Informator.

Šimončić Bobetko, Z. (1997.), *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.-1941.*, Zagreb: AGM.

Šimončić Bobetko, Z. (2004.), *Industrija Hrvatske 1918. do 1941. godine*, Zagreb: AGM.

Vrbošić, J. (1986.), Doktorska disertacija *Kolonizacija u Slavoniji i Baranji 1919.-1941. godine*, Osijek.

Vrbošić, J. (1997.), Kategorije i brojčano stanje kolonista u Slavoniji i Baranji između dva svjetska rata, *Društvena istraživanja*, 6 (2-3): 311-323.

Wertheimer-Baletić, A. (1993.), Jedno i pol stoljeće u brojčanom razvoju stanovništva Vukovara i vukovarskog kraja, *Društvena istraživanja*, 6 (2-3): 475-455.

Wertheimer-Baletić, A. (1993.a), *Stanovništvo Vukovara i vukovarskog kraja*, Zagreb: Globus.

Žebec, I. (2007.), Kako nam cipela može promijeniti život?, *Hrvatska revija*, 7 (4): 80-86.

IZVORI

Borovo – organ saradnika firme Bata (1932.-1941.), Borovo, Bata.

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931 godine, Knjiga IV, Prisutno stanovništvo po glavnom zanimanju (1940.), Sarajevo, Kraljevina Jugoslavija, Opšta državna statistika.

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931 godine, Knjiga I, Prisutno stanovništvo, broj kuća i domaćinstava (1937.), Beograd, Kraljevina Jugoslavija, Opšta državna statistika.

Hrvatski državni arhiv, fond Savske banovine, Odjeljenje za trgovinu, obrt i industriju, Opći spisi kutija 64., dokument br. 2319.

Hrvatski državni arhiv, fond Savske banovine, Odjeljenje za trgovinu, obrt i industriju, Opći spisi kutija 142., dokument br. 46245/38.

<http://www.opcina-borovo.hr/povijest.html> (15. 1. 2008.)

Konačni rezultati popisa stanovništva od 15 marta 1948 Knjiga III, Stanovništvo po zanimanju (1954.), Beograd, Kraljevina Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku.

Konačni rezultati popisa stanovništva od 15 marta 1948 Knjiga X, Domaćinstva (1956.), Beograd, Federativna Narodna Republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku.

Sremske novine/Sriemske novine (1930.-1941.), Vukovar, Novo doba.

Pravila "Bata, cipele i koža d.d." (1932.), Borovo, Bata.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 101-124

ŽEBEC, I.:
UTJECAJ ČEŠKOGA...

The Influence of Czech Capital on the Development of Vukovar in the Period between the Two World Wars

Ivana ŽEBEC
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

In 1932, when the economic crisis ruled both the world and Croatian economy, the production of the first completely industrially manufactured shoes in the Kingdom of Yugoslavia began at "Bata", a factory in Borovo, near Vukovar. In its beginnings the factory employed not more than a hundred workers, but by 1939 this number grew up to 4000 workers, the highest ever number of employees in the history of this factory. Taking into consideration the number of employees, the whole production and scope of the invested capital, "Bata" was one of the biggest factories in the Kingdom of Yugoslavia between the two wars. The factory was located in Borovo, a place which had been chosen for its very favourable geographical position enabling good traffic connections not only within the borders of the Kingdom but also with other countries. While the factory was being built, residential housing projects were erected. In addition to industrial labour, the social and economic wellbeing of the employees, the so-called "Bata" cooperants, were not neglected. Vukovar was then transformed from the administrative centre of the Srijem County together with its outskirts, into an industrial centre. Later, in the postwar period, especially since the 1950s, the factory served as a foundation for strong economic and demographic growth of the city of Vukovar.

Key words: Vukovar, "Bata", economic development, social development, period between the wars

Der Einfluss tschechischer Kapitalanlagen auf die Entwicklung Vukovars zwischen den Weltkriegen

Ivana ŽEBEC
Ivo Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

Im Jahre 1932, als die internationale wie auch die kroatische Wirtschaft im Zeichen einer globalen Wirtschaftskrise standen, produzierte „Bata“ in Borovo unweit von Vukovar erstmals das erste gänzlich industriell gefertigte Schuhwerk im Königreich Jugoslawien. Zunächst stellte man nur etwas mehr als 100 Arbeiter ein, doch bis 1939 wuchs diese Zahl auf über 4000 an, was zugleich den Rekord in der

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 101-124

ŽEBEC, I.:
UTJECAJ ČEŠKOGA...

Unternehmensgeschichte darstellt. Im Hinblick auf die Zahl der Angestellten, den Produktionsumfang und die Höhe des investierten Kapitals gehörte der Schuhhersteller „Bata“ in der Zwischenkriegszeit zu den größten Fabriken des Königreichs Jugoslawien. Der Sitz der Fabrik in Borovo war wegen seiner günstigen Verkehrslage gewählt worden, der gute Verbindungen nicht nur innerhalb des Königreiches, sondern auch mit dem Ausland ermöglichte. Parallel zum Bau der Fabrik errichtete man auch Wohnsiedlungen für die Arbeiter; neben der industriellen Produktion wurde das soziale und wirtschaftliche Wohl der Belegschaft, der sog. „Bata“-Mitarbeiter, nicht vernachlässigt. Vukovar mitsamt seiner Umgebung wandelte sich vom administrativen Mittelpunkt seines Bezirks, der Gespanschaft Srijem (Syrmien), zu einem Industriestandort. In der Zeit nach dem Zweiten Weltkrieg, zumal ab den 50er-Jahren, diente die Fabrik als Grundlage für den wirtschaftlichen und demografischen Aufschwung der Stadt Vukovar.

Schlüsselbegriffe: Vukovar, „Bata“, wirtschaftliche und gesellschaftliche Entwicklung, Zwischenkriegszeit